

שונות

טו. בקריאת עשרת הדברות ידוע שיש בדרך כלל ב' מיני נגינות ונקראים בשם טעם עליון וטעם תחתון, רוב השיטות בזה נקבצו יחדיו בספרו של הרה"ת שמואל יהודה הלוי שי' וינפעלד מירושלים עיה"ק תובב"א הנקרא בשם טעמי המקרא, והוא מסכם שיש חמשה דעות, (שלו באו לקמן אל"ה.) חוץ מזה יש דעה ששית במקור וטעם של ב' מיני נגינות אלו מאת הר' מרדכי ברולאר שליט"א מירושלים עיה"ק תובב"א בספרו פרקי מועדות.

אמנם מעטים הם היודעים שבתשעת תיבות הראשונות של עשה"ד יש לא רק שתי מיני נגינות כ"א שלש. ובנידון איזה שייך לטעם עליון ואיזה לטעם תחתון יוצא לנו לכה"פ ארבע שיטות.

גם בחלוקת עשרת הדברות מה הן האריך מאד בספר פרקי מועדות הנ"ל ודבר אשר לכאורה נראה פשוט לכל ברוב דחד לומא, הרואה תיבה ראשונה של כל דיבור על הפרוכת ומעלל הס"ת וכו'. ואכמ"ל.

שמעתי פעם מאחד מאנ"ש שרצה להוכיח ששיטת אדה"ז הוא שאנכל ולא יהי' הם דיבור אחד, ולא תחמד נחלק לשתי דיבורים. ובמחכ"ת אבל מסתמא אינו יודע שזוהי שיטת הנוצרים. וגם אי אפשר מן הסברא להכניס סברא זו בעשה"ד שבפ' יתרו כמו שיתבאר לקמן.

שלש המערכות של טעמי התחלת עשרת הדברות הן:

(א) מערכה אחת סלימה את הדיבור בסילוק:
אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים.
להלן מערכת הסילוק

(ב) ומערכה אחרת סלימה את הדיבור באהנחתא:
אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים
ולהלן מערכת האתנחתא

(ג) מערכה שלישית סלימה את הדיבור ברביעי:
אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים.²

ולהלן מערכת הרביע

ולפני שאסדר תמצית דברי הדנים בזה הלא הם (1) הרב זלמן הענא בספרו "שערי תפלה" (להלן הרז"ה) (2) הרב יעקב עמדין בספרו "לוח ארש" (להלן היעב"ץ) (3) הרב וואלף היידנהיים בחומשיו (להלן הרוו"ה) (4) הרב מרדכי של' ברויאר בספרו "פרקי מועדות" (להלן רמ"ב). צריך להקדים עוד כלל אחד. והוא אשר מערכת האתנח ומערכת הרביע הם לרוב השיטות סותרות זא"ז. וא"א לקיים שניהם. (זולתי להרוו"ה אשר לדעתו שניהם לא נתנו לקריאה לא ביחיד ולא בציבור כ"א לזכר בעלמא.)

והרמ"ב הביא מד' כתבי יד עתיקים (שדרך כלל הם תואמים לה"כתר ארם צובא") שהוגה ע"י בן אשר ועליו מעיד הרמב"ם בהלכות ספר תורה פ"ח הלכה ד' שכתב ספרי תורה עפ"י כתב זה, (לדאבונינו נשרף חלק מה"כתר ארם צובא" בפרעות שעשו הסורים בשנת תש"ח כולל כל חמשה חומשי תורה חוץ מסוף ספר דברים. אשר ע"כ א"א לראות היאך כתוב שם עשה"ד) שבכולם יש טעם עליון וטעם תחתון, והתחתון תמיד קודם לעליון, והתחתון בא במערכת האתנחא והעליון במערכת הסילוק. (ובפרשת וישלח אשר גם שם יש טעם עליון ותחתון, קדם העליון לתחתון, ועפ"ז מסיק ששתי המסורות נוגדות זו לזו, ובעלי המסורה לא הכריעו בזה, אבל נתנו דין קדימה לטעם התחתון היות והוא נוסחת א"י, ובוישלח מוחלפת השיטה. ולשיטתו מערכת הרביע היא מאוחרת יותר, ואני הקטן אומר לאו דוקא! שא"א אשר מערכת הרביע שנתקבל מאות בשנים ברוב תפוצות ישראל, מישהו מצץ אותו מהאצבע בניגוד להמסורה, ברור הדבר שגם היא מסורת עתיק יומין. אמנם בעלי המסורה הטריינים יכלו לבחור רק בשני שיטות ולא בשלשתם כאחד.

ומפני איזה סיבה או משום שמערכת הרביע סותר לכללי הטעמים, או משום דלא ניחא להו הטעם שעושים מזה פסוק אחד בעבור שנאמרו בדיבור אחד או משום טעם אחר, אבל היות שמוכרחים להקדים אחד מהם לפיכך בעשרת הדברות הקדימו טעם התחתון, ובוישלח הקדימו טעם העליון להראות - ששקולים הם.

וכשם שיש שינויים מעטים בין מסורת בן אשר ובן נפתלי, וכן בין ד' כתבי יד אלו לבין שארית הפליטה מהכתר ארם צובא, כמו"כ יש מחלוקת בטעם עליון ותחתון

במערכת האתנחתא והרביע.)

והנה זוהי שליטת של טעם העליון ותחתון כפי שהובאו
ב"טעמי המקרא" להרב שמואל יהודא הלוי שלי' וז"ל:

מאחר שבנידון טעם קריאת שני סוגי הטעמים של עשה"ד
- אחד בשם "עליון" ואחד בשם "תחתון" - רבו בו חילוקי
דעות שונות, ע"כ אכנסם כולם במקום אחד ואתן תמצית
דבריהם, כדלהלן; למען ירוץ בהם הקורא:

טעם העליון וטעם התחתון

(א) העליון - שכן נאמרו למשה מפני הקב"ה שהוא עליון
התחתון - בבחינת מה שאמר משה לישראל למטה
(רז"ה בשערי תפילה)

(ב) העליון - מנגינות גבוהות וקולות חזקים
התחתון - מנגינות נמוכות וקולות חלשים
(ריעב"ץ ב"לוח ארש" בשם ר"י בן חביב)

(ג) העליון - ממעל לאות (על דרך ונתנך עליון)
התחתון - מתחת לאות
(ריעב"ץ ב"לוח ארש")

(ד) העליון - משמש למעלה מסוף המאמר וכמו שגם טעם
הבא למעלה מסוף התליבה נקרא "מלעיל"
התחתון - משמש בסוף המאמר אצל האתנח והסילוק
(רוו"ה ב"עין הסופר")

(ה) העליון - נקרא גם בשם "נגינות גדולות" כל הוא
משמש לפסוקים גדולים
התחתון - נקרא "נגינות קטנות" כל הם משמשים
לפסוקים קטנים, ובקריאת עשרת הדברות
רובם בנגינות גדולות
(רוו"ה בשם בעל חזקוני)

ע"כ מספרו.

(ו) שליטת הרמ"ב בספרו "פהקי המועדות" פרק ג"ז
בכותרת "אנכי ולא יהי' לך מפני הגבורה שמענום" היא:
שמערכת הסילוק שליכת רק לטעם העליון ומערכת האתנחתא

לטעם התחתון (ולשיתתו הטעם העליון והתחתון מנוגדים זה לזה ומקורות שונים זה מזה, טעם העליון מקורה בבבל(מדינחא) וטעם התחתון במערבא (ארץ ישראל) ואכמ"ל בזה). ומערכת הרביע היא הוספה מאוחרת שיבוש את מערכת הרביע שעושה מב' דברות הראשונות פסוק אחד בעבור ששמענום מפל הגבורה מיחס בעיקר לרש"ד בספרו תיקון סופרים, ואמנם לא הוא המציא את זה כל כן כתוב כבר במשחת בנימין, (ואמנם היא היא שלטת אדה"ז כפי שיובאו דבריו לקמן. והמחבר הנ"ל רק כלל הדוגלים בשטיה ברורה זו "והיא מוזכרת גם בספרות המאוחרת של ההלכה. ובשו"ה הערה 6 ציין לשו"ע מ"ב ושו"ע הרב. והיא בבחינת שפחה פל תירש גבירתה ליחס שלטת גדול ישראל לרש"ד שנתפס להשכלה ודי לחכימא ברמיזה...

וזו לשון שו"ע הרב (בעל השו"ע והתניא) אחר הלכות פסח סימן תצד. וכן הביא כמעט כל הלשון דלהלן בעל "משנה בורה" ב"בילאור הלכה", והוסיף בסוף בזה הלשון: זהו תמצית דברי האחרונים.

בעשרת הדברות יש ב' מיני נגינות. הא' עושה מכל דיבור פסוק אחד אף שהוא ארוך או קצר מאד, דהיינו שאנכי ולא יהי' לך ולא תעשה לך ולא תשחיה ועושה חסד הם פסוק אחד, שאנכי ולא יהיה לך בדיבור אחד נאמרו, ולפיכך תיבת פני הנו"ן נקודה פת"ח ולא קמ"ץ שהרי אין שם אתנחתא ולא סוף פסוק, וכן זכור וששת ימים ויום השביעי וכל ששת הם פסוק אחד, ולפיכך הכ' של תיבת כל הסמוכה לתיבת ועשית היא רפוייה ולא דגושה, וב' תיבות לא תרצח הם פסוק אחד שלם, ולפיכך הצד"י היא נקודה קמ"ץ כיון שיש שם סוף פסוק, והתל"ו דגושה לפי שתיבת לא היא מוטעמת בטעם מפסיק דהיינו טפחא, וכן לא תנאף הוא פסוק אחד שלם והתל"ו דגושה והאל"ף נקודה קמ"ץ, וכן לא תגנוב התל"ו דגושה.

והשני עושה מאנכי פסוק אחד ומלא יהיה לך פסוק ב', ולפי זה הנו"ן של פני הוא בקמ"ץ שיש שם סוף פסוק, וכן זכור הוא פסוק אחד, וששת ימים הוא פסוק ב', ולפי זה הכ"ף של תיבת כל היא דגושה, לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ואל תענה הכל פסוק אחד, ולפ"ז כל תל"ו מהם רפוייה, והצד"י של תרצח היא בפת"ח, והאל"ף של תנאף היא בקמ"ץ לפי שיש שם אתנחתא.

אחת הסיבות הנ"ל היא שיש ב' מיני נגינות, הא' עושה מכל דיבור פסוק אחד אף שהוא ארוך או קצר מאד, דהיינו שאנכי ולא יהי' לך ולא תעשה לך ולא תשחיה ועושה חסד הם פסוק אחד, שאנכי ולא יהיה לך בדיבור אחד נאמרו, ולפיכך תיבת פני הנו"ן נקודה פת"ח ולא קמ"ץ שהרי אין שם אתנחתא ולא סוף פסוק, וכן זכור וששת ימים ויום השביעי וכל ששת הם פסוק אחד, ולפיכך הכ' של תיבת כל הסמוכה לתיבת ועשית היא רפוייה ולא דגושה, וב' תיבות לא תרצח הם פסוק אחד שלם, ולפיכך הצד"י היא נקודה קמ"ץ כיון שיש שם סוף פסוק, והתל"ו דגושה לפי שתיבת לא היא מוטעמת בטעם מפסיק דהיינו טפחא, וכן לא תנאף הוא פסוק אחד שלם והתל"ו דגושה והאל"ף נקודה קמ"ץ, וכן לא תגנוב התל"ו דגושה.

וטעם ב' נגילנות הוא, שהראשון הוא מסודר לפי הכתוב שנכתב כל דיבור ודיבור בפרשה בפ"ע, שמאנכּי עד לא תשא היא פרשה אחת סתומה ודיבור א' לכך נעשה ממנו פסוק א', וכן מזכור עד לא תרצח, אבל מלא תרצח עד לא תחמוד נכתב בד' פרשיות סתומות והם ד' דיבורים לכך נעשה מהם ד' פסוקים.

והשני הוא מסודר לפי הקרי שלענין הקריאה אין מלא תרצח עד לא תחמוד אלא פסוק אחד בלבד דהיינו שאסור להפסיק קריאתו לגמרי בתוך אמצע פסוק זה אפ"ל כשקורא ביחיד, שכל הפסקות הפסוקים הם הלכה למשה מסיני ואסור להפסיק במקום שלא פסק לנו משה מסיני, וכיון שאסור להפסיק הקריאה לגמרי באמצע ד' פרשיות קטנות הללו אם כן גם כשקוראין בפעם אחד הם נקראים בנגינה המחברת אותן לעשות מכולן פסוק א', כמו שהם באמת פסוק א', שאין לנו בכל התורה פסוק פחות מג' תיבות. וכן מאנכּי עד לא תשא, ומזכור עד לא תרצח, הן מופסקים לכמה פסוקים לענין הקריאה, דהיינו לענין שהיחיד מותר להפסיק קריאתו לגמרי באמצע פרשת אנכּי וזכור רק שיהיה בס"פ, ואף בצבור אין איסור להפסיק שם אלא משום הנכנסין ויוצאין כמשנת' בס"י קל"ח, לכך הם נקראים בנגינה המפסקת אותן לעשות מהן כמה פסוקים, כמו שהן באמת כמה פסוקים לענין מנין הפסוקים. ומ"מ בעצרת נוהגין לקרות בציבור בהראשון לעשות מכל דיבור פסוק א', לפי שבו ביום נתנו עשרת הדברות לכך קורין אותו כמו שנתנו כל דיבור בפסוק א'. ויש נוהגין לקרות בציבור בהראשון לעולם אף בשבת פ' יתו ובשבת פ' ואתחנן רק היחיד הקורא לעצמו קורא בשני. (עכ"ל).

הרי יוצא לנו שיטת אדה"ז שטעם העליון הוא בחי' כתיב וטעם התחתון בחי' קרי. אלא שלא כבכל מקום שיש קרי וכתוב שקוראים רק בקרי, (והוא שיטת רז"ה הנ"ל) אלא שניתן ג"כ לקרוא הכתיב.

והנה לנו המאמינים באמונה פשוטה שהתורה ניתנה מסיני עם הטעמים והנקודות, ומקור טעם העליון והתחתון שניהם מסיני הם וכמו שכתב היעב"ץ בלוח הארש הנ"ל [אמנם לא ירדתי לסוף דעת הגאון הזה כי בנוגע לנקודות הרי כתב במטפחת ספרים השגה על קדמית הזוה"ק מרשב"י והשיג שנזכר שם שמות הנקודות קמץ ופתח וידוע שיש מיני נקודות אחרות ושיטת הניקוד שנתקבל אצלנו היום היא נקראת נקוד הטברלינים, דהיינו שמוצאו מחכמי המסורה של

טבר"י. ולענ"ד אינה השגה היות ששונות המבטאים האלו ששמותיהם נקראו ע"ש תנועת השפתים בהברה ולא ע"ש צורתם שבהברת הקמץ השפתים נקמצים ובפתח נפתחים השפתים אשר ע"כ לכל השליטות הניקוד יכולים להקרא בשם קמץ ופתח ואכמ"ל.) ופה בלוח הארש הוכיח (ובצדק) מחמש מובאות מהזה"ק לקדמות הטעמים וגם הם נמסרו לנו מהנקדנים הטברינים!].

אמנם עוד השיג הרמ"ב בספרו "פרקי מועדות" אשר מערכת הרביע סותר לכלל גדול בטעמי המקרא והוא אשר לעולם לא יבא סגול אחרי זקף קטן, ולפי מערכת הרביע הרי "אלקיך" הוא בזקף קטן ו"תעבדם" בסגול?

ובשים לב אשר לרבינו הזקן נ"ע שהיו לו בקבלה אף טעמי כתובים אשר ביום הזה אין אף אחד שילודע אותם ודאי אשר גם מסורת זה ג"כ לא נעלם ממנו. ומצאנו עוד שני מקומות שלמעשה נהגו לקרוא בתורה לא כמו כללי הטעמים, אחד נהוג בכל תפוצות ישראל והשני אצל חסיד חב"ד.

(א) יש כלל אשר כל רביע שיבא אחר פשטא אי אפשר שלא יהי' אחר הרביע יתיב אחר (והפשטא בכלל היתבי הוא) כגון בראשית א' ל"א תדשא הארץ דשא עשב וכו' שם ל"ז ל"ט אבל שרה אשתך ילדת לך בן, אסתר ז' ח' והמן נופל על המטה. בר מן ב' (שמואל א' כ"ז ה' ומלכים ב' ה' ל"ג). והנה בכל ספרנו בבראשית ל"א ל"ב כתוב ויעל על גוזזי צאנו הוא ברביע. והרוו"ה הביא בספרו משפטי הטעמים שער ג' פרק ב' בשוה"ג "ואגב גררא למדנו כי טעות נפל... וצ"ל הוא בזקף קטן. וכ"כ יהב"י עכ"ל. (החומש מאור עינים של הרוו"ה אינו תח"י ולא ידעתי איך נדפס שמה) ומ"מ בכל תפוצות ישראל נהגו לקרותו ברביע.

(ב) בין הטעמים אשר יתרדפו רק ב' בספר משפטי הטעמים הנ"ל שער א' פ"ד נמנה ביניהם היתבי (אשר בכללו הפשטא כנ"ל) ובפ' בא ל"ב ל"א ולאמר קומו צאו ותלכות "ולאמר" ו"צאו" הם בטעם פשטא. אשר עפ"י כלל הנ"ל צ"ל קומו נקרא במהפך (וכן בבראשית ל"ט ל"ד) מ"מ הורה כ"ק אדמו"ר הרז"ץ נבג"ם זי"ע לקרא "קומו" בתיב.

ועפ"ז יצא לנו שאי אפשר לדחות שיטת רבינו אשר כל רז לא אנוס לי' מפני כללי הטעמים.

והנה יש להעיר שלכאן איך זה הגיע לידינו שלשה מסורות בטעמי עשה"ד.

ואולי יש לתרץ (עכ"פ להידודא) שבקריאת עשה"ד היו באמת שלשה מסורות. שמלבד קריאת היהוד וקריאת התורה בציבור ג"כ קראו הכהנים עשה"ד בלשכת הגזית כמ"ש במס' תמיד.

ולפי"ז יש לומר שטעם התחתון הוא מחלק עשה"ד לפסוקים ובמערכת האתנחתא טעם העליון אחד מחלק אותם לדברות והוא מערכת הסילוק, ועוד טעם עליון שבהם הדברות ראשונות בדיבור א' כמו ששמענו מפל הגבורה והוא מערכת הרביע. אמנם משחרב ביהמ"ק היו צריכים לבחור בשתי מערכות. ומאיזה טעם שיהי' אותם שקבלו מערכת הרביע דחו מערכת האתנח וקימו מערכת הסילוק.

הרב יהודה קעלער
- מח"ס צורת הבית -
- תושב השכונה -

טז. כתב הגרא"ז מרגליות בספרו **שערי אפרים** (שער יו"ד אות לז): יש מי שכתב שנכון לידע בשעה שמברכין החודש אימת יהיה המולד, עכ"ל הש"א.

האם ידוע למישהו, מי (לבד מאדמו"ר הזקן בסידורו) כתב כדברים האלה? האם אדמו"ר הזקן הוא הראשון שפרסם הנהגה זו שנתפשטה בכל תפוצות ישראל?

הרב יהושע מונדשלין
- עורך כרם חב"ד -